

Zelfanalyse van een struisvogel

De ernstige bedoelingen van de romancier Hilbert Kuik

tekening Waldemar Post

De noeste doorschrijvers, die met betrouwbare regelmaat nieuwe literaire werken publiceren en die daarom na een paar jaar zwijgen al van een creatieve crisis worden verdacht, mogen de vaste sterren van de literatuur zijn – kometen zijn er gelukkig ook. Jarenlang hoor je niets van ze, definitief lijken ze zich aan andere zaken te hebben gewijd, en dan ineens verrassen ze met een nieuw boek. Heel bekend worden ze niet op die manier, maar hun werk is interessant genoeg om bij de minder vergeetachtige lezers voor een goede naam te zorgen; door de jaren heen kan dat werk trouwens nog aardig aangroeien ook. Hilbert Kuik is zo'n schrijver. In het dagelijks leven is hij arts. Ooit heeft hij als zodanig in Oeganda gewerkt, later is hij de kant van de psychiatrie uitgegaan. Daarnaast schreef hij van tijd tot tijd in de krant. Vroeg in de jaren zestig was hij redacteur van het studentenblad *Propria Cures*, waarin hij onder andere een serie miniverhaaltjes begon achter de maskers van Hans Verweg en zijn zusters Helen en Hanna. Veel later, een jaar of zes geleden, zette hij die serie voort in de *Volkskrant*. Over zijn Afrikaanse belevenissen schreef hij rond 1967 brieven in *Vrij Nederland*, onder het pseudoniem Ndi We Wale, wat trouwens ook weer „ik ben Verweg" schijnt te betekenen. Maar in het diepe van de literatuur waagde hij zich vooral met drie boeken die met grote tussenpozen verschenen: de verhalenbundel *O jongensjongens*, wat een gepiep in 1972, de roman *Het schot* in 1976, en nu, weer negen jaar later, de „roman van een herinnering" *Het gezicht van de struisvogel*.

Hoewel die boeken in hun stijl en vooral in de natuurlijk aandoende dialogen dezelfde schrijversbond verraden, zijn ze onderling sterk verschillend. Wat literaire ambitie betreft vormen ze een opklimmende reeks. De verhalenbundel uit 1972 slaagt volkomen in een bescheiden opzet. Er staan zeer onderhoudende verhalen in over dagelijks klein leed, geheel in dé ironisch-realistische trant die toen gangbaar was. *Het schot* zet in op dezelfde manier, soepel vertellend met veel kleine grapjes, maar langzamerhand blijkt dat de schrijver deze keer hoger mikt. Het portret van de hoofdpersoon heeft meer psychologische diepgang dan de bijna olijke toon zou doen vermoeden.

Het is een jongen van dertien die zich moeizaam maar niet zonder bravoure een weg zoekt door de onzekerheden van de adolescentie naar een steviger greep op de wereld en zichzelf. De omstandigheden waaronder dat gebeurt maken hem in zekere zin voorbeeldig voor een generatie. Hij is, net als zijn auteur, opgegroeid in de oorlog, en zijn fantasiewereld zit vol boze nazi's, heroïek en geweld. Zijn moeder is echter een Oostenrijkse, en in de zomer van het verhaal gaat hij met zijn ouders voor het eerst naar haar familie in de vakantie. Hoe hij onder die lastige omstandigheden kans ziet de werkelijkheid min of meer los te wikkelen uit de windsels van zijn fantasie is een met

psychologische zorgvuldigheid beschreven avontuur. Door de lichte toon lees je gemakkelijk over veel daarvan heen; Het schot hoort tot de niet onsympathieke categorie boeken die zich oppervlakkiger voordoen dan ze bedoeld zijn. Rutger Kopland, vakgenoot van de auteur, heeft de critici eens bars tot de orde geroepen omdat ze deze roman onvoldoende naar waarde zouden hebben geschat, maar ik denk dat het ook wel een beetje aan het boek zelf lag.

Het gezicht van de struisvogel zal er in elk geval geen last van hebben. Het is een roman die zijn ernstige bedoelingen in geen enkel opzicht verbergt. De hoofdpersoon is een vijfendertigjarige man die op een kritiek moment van zijn leven zichzelf als het ware in analyse neemt; met verrassend succes, al is het wel het laatste wat hij doet. Deze Tjerk Koster heeft een merkwaardig vogelhoofd dat hij herhaaldelijk in de spiegel observeert, maar wat hem toch vooral tot de struisvogel van de titel stempelt is de omstandigheid dat hij gedurende de twaalf jaar van, zijn huwelijk, overdrachtelijk gesproken, met zijn kop in het zand heeft gestaan. Nu hij die er eindelijk uittrekt, is hij weliswaar aanvankelijk blind en doof van al het licht en geluid, maar daarna doemen langzaam de omtrekken op van zijn innerlijke gesteldheid, culminerend in een scherp beeld van een verdrongen, alles bepalende herinnering aan een gebeurtenis op zijn zesde jaar. Dat alles is het gezicht van deze struisvogel – in de betekenis van aanschouwing.

In het begin treffen we de held aan in een verlamme toestand van stilte en stilstand. Hoe moet hij ooit nog in beweging komen? Zijn vrouw Petra heeft hem de vorige dag definitief verlaten, maar emoties daaromtrent wellen niet in hem op. Zijn hoofd is leeg, hij heeft zelfs de indruk dat hij „met zijn verkeerde hoofd uit bed is gestapt”. Ook afgezien van zijn verdoving is deze Tjerk een weinig belovend personage. Hij is een saaie kantoorclerk, geboren in het laatste oorlogsjaar als zoon van een kille boerendochter en een boerenknecht die al sinds zijn vierde uit zijn leven is verdwenen, naar zee. Na een korte opbloei in de provotijd is hij ondergedoken in zijn weinig opwindende huwelijk dat nu, met een sisser is afgelopen. Zelfs het voorgevoel van de naderende dood – hij is hartpatiënt – lijkt niet bij machte door zijn algemene sufheid heen te breken.

Gelukkig blijkt al gauw dat Tjerk interessanter is dan hij eruit ziet. Om te beginnen is er zijn vierjarige zoon Daan, die hem, zij het met enige moeite, telkens weer van een ijsberg in een 5 hartelijke vader weet te veranderen. Verder blijkt hij begiftigd met verbeeldingskracht, die op twee manieren tot uiting komt. Ten eerste is hij een verteller van verhalen, niet alleen aan Daan, ook aan zichzelf. Die verhalen zijn sterk: „In plaats dat hij degene is die de verhalen maakt voelt hij hoe ze hém aan het maken zijn en hem als een lawine dreigen mee te sleuren in een richting die hij niet wenst te gaan. Nog niet tenminste. Ten tweede heeft hij een talent voor tekenen, en ook daarvoor geldt het kenmerk van het ware: „niet langer drijvend, eindelijk gedreven”. Tijdens zijn huwelijk heeft hij er weliswaar niets meer aan gedaan, maar nu wordt ook deze sluis weer opengezet, met ingrijpende gevolgen.

Met deze wapens van de verbeelding en van zijn liefde voor Daan steekt Tjerk van wal voor zijn grote zelfonderzoek. Het huwelijk met Petra speelt daarin wel een zekere rol, maar al gauw drijven zijn verhalen en beelden hem daar voorbij, naar een imaginaire wereld die zijn bronnen heeft in een verder verleden. Het gevoel dat de verhalen die hij bedenkt in wezen hém bedenken krijgt vorm in een fantasie over een vrouw die zijn dossier zit samen te stellen, als ambtenares in een droomachtig gebouw dat het midden houdt tussen zijn eigen kantoor en het hiernamaals, met uitzicht op paradijselijk saaie „grazige weiden”. Deze fantasie wordt ver uitgesponnen, in cursief gezette gedeelten die wedijveren met het basisverhaal, totdat ze er eindelijk mee samenvloeit.

Er zijn meer verhalen, zoals dat over de Onzichtbare Prins, dat begonnen wordt als een verhaal voor Daan maar dat zichzelf voortzet en dan, net als het verhaal over de hemelse ambtenares een sinistere wending neemt. Wat als sprookje of idylle begint, slaat om in de helse verschrikkingen van oorlog en vernietigingskamp, angsten die blijkbaar heel precies en gedetailleerd op de bodem leven van de geest van dit naoorlogskind (alleen in het formaat van een pantservuist vergist hij zich). Waarom dat juist in het geval van Tjerk zo is, wordt duidelijk gemaakt in een ontknoping die hier onvermeld zal blijven.

Uiteindelijk gaat het ook niet om deze zorgvuldig voorbereide onthulling van de meest traumatische ervaring uit Tjerks kinderjaren, maar om het proces van de verwerking ervan, een proces dat Tjerk weliswaar op de rand van de dood, maar ook als een soort overwinnaar op zijn verlamdend verleden achterlaat. Zoals in een klein verhaaltje aan het begin al wordt aangegeven: de struisvogel kan na zijn jarenlange verstarring weliswaar niet meer hard leren lopen, maar in ruil daarvoor mag hij even vliegen.

Hilbert Kuik heeft in deze roman meer op het spel gezet dan hij ooit eerder als schrijver heeft gedaan, en hoewel hij ver is gekomen heeft hij in mijn ogen niet alles gewonnen wat er te winnen viel. Het eerste gedeelte, waarin Tjerk van een schematische neuroot ontdooit tot een aardige vader met fantasie, belooft zeer veel. In het middendeel, waarin de verbeelding op de wieken gaat, blijven de spanning en de geloofwaardigheid goed bewaard, al vind ik de stukken over die ambtenares aan de lange kant. Maar het einde valt tegen. De fantasie woekert daar woester dan wenselijk is voor het uiteindelijk effect, terwijl de ontknopning wat al te zorgvuldig tot in details tot kloppen wordt gedwongen.

Dat neemt niet weg dat Kuik als romancier van de last van de herinnering en de kracht van de verbeelding interessanter is dan de amusante verhalenverteller die hij in de jaren zeventig was. Wie weet wat ons over negen jaar nog te wachten staat.

AAD NUIS

Hilbert Kuik: Het gezicht van de struisvogel. De roman van een herinnering. Uitgeverij Meulenhoff. Prijs f 29,50.